

A XV. kötet egészen önálló, eredeti mű, *Diderot-tanulmányok*, Alexandertől. Ha a művet szoros értelemben vett philos. műnek tekintjük, kevésbé lehetünk vele megelégedve: csak igen kis része foglalkozik Did. philosophiájának jellemzésével s nem is terjed ki annak minden részletére, például alig említi, hogy mint gondolkozott Did. a lélekről, s mily fejlődési fokokat látunk ebbeli felfogásában? De azt hisszük, Alex. maga sem kívánja művét ebből a szempontból tekintetni, hanem úgy, a mint van, mint *irodalmi tanulmányok* gyűjteményét. Így tekintve a dolgot, a kötetet *irodalmi nyercségek* kell tartanunk, mely méltóan sorakozik a francia, német, angol Diderot-irodalom legjelesebb termékei mellé, mely e sokoldalú, gazdag szellemű, merész gondolkozású író minden oldalról fényesen megvilágítja. Bemutatja őt, mint embert, mint író, mint gondolkozót, mint drámaíró, mint korrajzírót, mint aethetikust, mint kritikust. S bemutatja finom elemzés alapján, erőteljes vonásokkal, egy hozzáértő philosophus, egy finom izlésű aethetikus nézésével és festésével, józan felfogásával, biztos ítéletével. Némi hiánynak kell tekintenünk a műben, hogy nem domborítja ki eléggé Diderotnak az *Encyklopaedia* terén kifejtett tevékenységét, holott Did. főjelentősége okvetlenül ebben áll, s nem tünteti fel eléggé (Grimmet és d'Alembert-t kivéve), hogy mi viszonyban állt a felvilágosodás nagy íróihoz, nagy újítóihoz: Voltairehez, Rousseauhoz, Montesquieuhöz, Buffonhoz? s ezek mily állást foglaltak el az Encyklopaediával szemben? Mily érdekes lett volna például, ha megemlíti, hogy Rousseau-nak ő adta az eszmét, hogy a dijoni akadémia pályakérdésével szemben — a tanulmányok és művészetek előhaladása mennyiben vitte előre az erkölcsöket? negatív állást foglaljon el. Az is feltűnik, hogy Alexander bőven ismerteti (38—39. l.) Diderotnak azt az emlékiratát, melyet ez, 1774-ben Katalin orosz czárnőhöz intézett s melyben a megcsönkített, megrontott Encyklopaediának Oroszországban való újra kiadása iránt tesz ajánlatot, ellenben azt nem említi, — pedig a két dolog érdekesen kiegészíti egymást, — hogy Katalin már 1762-ben meghívta őt magához Szent-Pétervárra, hogy az Encyklopaediát ott fejezze be.

Alexandert, mint philosophiai író, azt hisszük, ismerik e folyóirat olvasói. Tudják, hogy világosan, menten minden metaphysikai homályosságtól, nehézkességtől, de azért nem kevésbé alaposan ír, — ez előnyöket megtaláljuk Diderot-tanulmányaiban is. Ítéletében, felfogásában philosophiai mélység, előadásában a francia essayista könnyedsége, közvetlensége jellemzi. Művét azzal a kívánsággal tesszük le kezünkbe: A viszontlátásra!

Ráczy Lajos.

Meissner művelődéstörténete.

Meissner, Kulturgeschichte. Allgemeinverständlich dargestellt. Berlin 1900. (Steinitz.) 212 lap. Ára 2 márka.

A művelődéstörténetnek meglehetősen kifejlett irodalma van. Egy *Momsen, Curtius, Grün, Burkhardt, Buckle, Rambaud, Rhyn, Lecky,*

Lamprecht, Ranke, Treitschke, Windelband és nálunk *Szathmáry* és *Bihari P.* művei legfontosabbak annak termékei közül. Legmélyebben járó és sociálpszichológiai szempontok szerint tárgyaló *Vierkanndt* „Naturvölker und Kulturvölker“ cz. műve 1896-ból.

Szerzőnk „áttekintését“ adja a kulturhistoria rengeteg tananyagának. Nagy ügyszeretettel, az i. v. irodalom alapos tanulmányozásával és mély paedagogiai tapasztalattal ismerteti „rövid vonásokban az emberiség fejlődését a nyers természeti állapottól kezdve egészen a művelődés s az erkölcsiség mai állapotáig Európa jelenlegi kulturnépeinél,“ a mi bizonyára a tananyag óriási terjedelmét tekintve, „merész vállalkozás.“

„Bevezetésén“ kívül az anyagot 3 részben tárgyalja, a melynek elseje „az ókori,“ másika „a középkori“ s harmadika „az újkortól“ ismerteti.

A bevezetésben a kulturát alkotó tényezőket mutatja be. Ezek: a létért való küzdelem, a társulás ösztöne, a vallás, a munka, a nyelv, a tűz és a szerszám. Legrégibb korai: a kő- bronz- és vaskorszak. A kurtörténet tárgya a kaukázusi emberfaj, a melynek 3 alaptörzse az indogermán, a semita s a hamita törzs.

Az ókor kulturnépei közül sorra ismerteti aztán a szerző az egyiptomiakat, az indusokat, a persákat és médokat, a kínaiakat és japániakat. Az ókori kulturvilág kiváló hordozói: a görögök és a rómaiak. Világra szóló hatással volt e kulturvilágra a keresztyénség; sajátosan átalakította ezt a keresztyén nyugat-római s a byzanci császárság és az islam. A keresztyénség és az islam tárgyalásánál óriási tájékozottságot és mélyérdeklődést árul el e 2 kulturvilág összes ágaiban.

A 2-ik könyvben „a középkori kulturát“ ismerteti. Annak főbb ágai a középkori népesaladok és államok, a vallásos-egyházi állapotok, a császárság és a pápaság, az államszervezet, az életmód, a jogi viszonyok, a hadviselés, a művészet és a tudomány. Igen ügyesen tudja itt előterjeszteni és csoportosítani az adatokat s érdekesen fölhasználni a középkorra vonatkozó történeti irodalmat.

Végül a 3-ik könyv „az újabb kor kulturáját“ ismerteti. Freitag Gusztávval dicsőíti mindenekelőtt a reformációt, mint „szellemi szabadságot és az igazság iránti ösztönt,“ találó vonásokkal rajzolja annak hőseit, és ismerteti az ellenreformáció részeit. Legnagyobb hatását „a vallásos erkölcsi élet megjavítása mellett a nevelés és oktatás terén“ látja. Majd sorra ismerteti a felvilágosodás, a francia-forradalom s a XIX. század kulturvilágát. Így századunkban az egyetemi műveltséget, a tudományok kifejlődését, az ipart, kereskedelmet, közlekedést, s főleg a művészetet és az irodalmat a különböző népek és nemzetek között. A mi magyar irodalmunkból csak Jókait ismerteti, de annak fantáziáját túlélőknek találja. Az irodalomról szóló fejezet egyike a legszebbeknek és legtanulságosabbaknak.

Előadása igen élénk és vonzó. Tárgyszeretete az olvasóban is meleg érdeklődést kelt a kulturhistória gazdag tartalma iránt. De amint ismeri és megfigyeli a kultura fénypontjait, ép úgy észreveszi a modern kultura árnyoldalait is. Záró fejtegetéseinek főbb tanulságos pontjait im a következőkben ide igtatjuk:

Századunk alkonyán mindenfelé gazdagon kifejtett, virágzó kultur-élettel dicsekedhetünk. A vallás, az állam és a morál védelme alatt az emberi képességek gazdag kifejlődése, a természeti erők intenzív felhasználása s az igazság felszabadító világossága képezik azokat a vívmányokat, a melyeknek szabad élvezetében él és mozog ma a modern kultúrember. A tudás (fölfedezés, tudomány), a civilizáció (ipar, gazdaság, politika, egyház) s a kultura (vallás, morál, művészet) gazdag világa bámúlatot kelt az emberben. De hiába keresnők Schillerrel „a boldogulók országát.“ Az ember erkölcsi és physikai élete elválaszthatatlan az anyaföldtől s az emberi természettől, és sötét fellegek tornyosúlnak mai kulturvilágunk, egész századunk alkonyán. Így hiábavaló a világ-béke iránti törekvésünk. A nagy kultúrnépek rettenetes fegyverben vannak egymás ellen, osztálygyűlölet és pártszenvédély recsegtetik az államélet hajóját, és virágzó kulturánk daczára az egyes ember védtelen eszköze a pénz, az élvezet, a testi munka, tudományos kutatás stb. személytelen hatalmainak. Felhangzik mindenfelé a panasz — mondja helyesen Müller J., — hogy erkölcsi szempontból nem sokra mentünk, s hogy valami nincs rendben. *Morális krízis előtt* állunk, a melynek következményei az emberiség pusztulása, s az emberi erők pazarlása. Vezető férfiakra volna szükség, de hát a nőkérdés igazolja, hogy mert fiatalságunk nincsen, férfaink sincsenek. A betegségek napról-napra halmozódnak, s az emberek generációról generációra gyengébbek. A bűnt pedig a büntetés s az erkölcstelen életet az átok követi. Az élvezet elpusztítja a testi erőt, s az ember mindíg lejjebb süllyed az emberi niveautól. Ma már az orvosi körök kiáltják, hogy csak az erkölcsös élet egészséges, az erkölcstelen pedig egészségtelen élet. Boldog az, kinek ez általános zűrzavarban míg családi élete, igazi otthonja vagyon. Az immoralitás azonban a családi életbe is behatolt. A szülők csalják gyermekeiket, s a gyermekek szülőiket. A morális érzés elsatnyúlását a morális munka depravációja követte. Pedig minden morál alapja az önismeret s a saját magukon való munkálkodás. Önfegyelemre van ma szüksége az ifjúságnak az egyetemeken is, mert ellenesetben általános romlás a vége a mi népeletünknek. E tekintetben az egyháztól sokat tanulhat a mi kulturánk. Önérzetét kell nevelnünk az embernek, ki mint istenképe, több az ő kora felhasználható eszközénél. De a morál elméletében is változás állott be. Az emberi fejlődés produktumának tartják azt, s így letaszították Kánt felséges kategórikus imperativusát magasztos trónjáról. Így Nietzsche is aláásta a morál alapjait s hasznos-sági tekintetekre vezette azt vissza. Hiányzik nála az érzék az emberi

társadalom jelentősége iránt. De kultur-kritikájának és ideáljának igaza van abban, hogy mai kulturánk elhanyagolta az egyes embernek kifejlesztését. A sok általánosság mellett elvesz az egyes, kinek pedig nevelnünk kell az egészséges ösztöneit. A morál alapjai: az emberi természet s az embereknek egymáshoz való viszonya. Az ember eredeti rendeltetése az emberbe oltott isteni akarat követése. A miért is a morál és a kultura követelik egymást. Mindkettőnek feladata, hogy az egyén és a társadalom elérje a maga rendeltetését. Föl kell vennünk a modern dämonok elleni küzdelmet az egész vonalon, és kevesebbel kell tudnunk beérnünk. Fel kell hagynunk az élvezethajhászattal, s a hiúsággal a magasabb, s a vadsággal és iszákossággal az alsóbb körökben, s nem szabad elvesznünk a létért való küzdelmünkben. Nincs igaza Rousseauanak, hogy a hanyatlás a civilizáció műve és eredménye. Szellemi, erkölcsi és physikai haladásra és fejlődésre van szükségünk a létért való felszabadító küzdelmünkben.

Szomorú, de igaz, századunk kulturéletének e gyászos képe. Eme nyomorúságtól, modern kulturánk e fattyúhajtásától csak egy szilárd keresztény vallásos erkölcsi világnézet mentheti meg a mai emberiséget.

Eperjes.

Dr. Szlávik Mátyás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kétszáz éves lakadalom.

(Kolozsvár, 1901. február 18.)

Kultur-történeti nevezetessége volt a múlt hónapnak. Az E. M. K. E. bálja tette híressé az idei farsangot. Kétszáz éves főuri lakodalmat elevenített fel. Megmutatta annak díszes viseletét, ragyogó pompáját; érezte az őszinteségét, boldogságának örömeit.

Szüksége van a jelennek ideális vonásokra: nagy gyönyörűségre, büszke öntudatra! Multjában találja meg azt leggazdagabban. Nagy honszeretettel, híres vitézséggel; sok-sok fájdalommal lehetett azokat megszerezni. Hősi vérhullással, tenger könnyhullással...! A háromszázados honfibanat keservei között felcsillan az öröme; a legigazabbak, a legérezőbbek lehettek. A „sírva vigadó“ magyarnak: öröme édes, gyönyörűsége megható, vigalmának pompája fényes és nemesen büszke. Ideálisan szép az, — megszentelte a bánat!

Hősiség országa, eszmények világa, — a hová visszaringattak édes álmódásba... Köszönet érette! Elmult már az a fényes álom; de a mesés csodavilágnak búbája, ébredés után is itt lebeg előttem, hangjának zenéje itt zsong körülöttem. Oh, miért nem tudom úgy leírni, a hogy én azt hallom, a hogy én azt látom!? Gyöngye a toll, gyöngye a szó, — színhez, érzelemhez.